

NÁČRT ODĚVŮ V NĚMECKU V 14. - 16. STOLETÍ
Doc. Martina Hříbová

Německo jako označení oblasti střední Evropě použil římský velitel Caesar nazývající nedobyté oblasti na východ od řeky Rýn jako Germanii, kterou odlišil od podmaněné Galie. Jakmile padla římská říše, Frankové dobyli ostatní západní germánské kmeny. V 8. století začala christianizace germánských kmenů. V 10. století vznikla Říše římská, která v době největšího územního rozsahu zahrnoval mnohonárodnostní státní útvar oblast dnešního Německa, Rakouska, Slovinska, Česka, západního Polska, Nizozemska, Belgie, Lucemburska, východní Francie, Švýcarska, Lichtenštejnska, severozápadní části Chorvatska, většiny severní Itálie a jižní části Dánska. Od poloviny 15. století se tento poměrně heterogenní celek nazýval „Svatou říší římskou národa německého“.¹ Dnešní Německo bylo v 16. století politicky rozdrobenou zemí, s omezenou císařskou mocí. R. 1517, kdy Martin Luther zveřejnil ve Wittenbergu 95 tezí odsuzujících odpustky a další nešvary církve, bývá považován za počátek reformace. Králem Svaté říše se roku 1519 stal Karel V., první španělský král a vévoda burgundský, čímž se habsburská říše stala největší světovou mocností. Díky osobnímu nepřátelství s francouzským králem Františkem I. se Karel dostal do dlouhotrvajícího konfliktu s Francií i jejich spojenci Osmany, což oslabovalo královo postavení ve Svaté říši. Karel se nemohl účinně postavit šíření reformace. Karlův bratr a rakouský místodržící, Ferdinand I., chtěl skoncovat s tolerancí luteránů, což nelibě nesla evangelická knížata. Římskokatolická církev pod tlakem reformace zahájila protireformaci. První ozbrojený konflikt mezi katolíky a protestanty sdruženými v tzv. šmalkaldské lize vypukl v letech 1546 - 1547. Katolíci sice ve válce zvítězili, avšak augšpurským mírem z roku 1555 byl císař nucen uznat protestantství.²

Oděvy na území Německa

Spolu s ochranou proti chladu oděv ve středověku sloužil jako znak sociální diferenciací. Obě pohlaví nosila stejné tuniky dle románské módy. Oblečení žen sahalo k zemi, muži doplnili své kratší ošacení pláštěm sepnutým na pravém rameni a nohavicemi staženými podvazkem. Postavení ve společnosti bylo znázorněno použitým materiálem. V 10. a 11. století se prodloužením mužských rób dosáhlo stejného vzhledu horní třídy – světské i církevní, mužů i žen. Byzantský vliv se projevil v dámské módě v 11. stol. rozšířením drahých látek a ozdob, a také prodloužením spodního šatu do vlečky. Prostý lid dále nosil praktičtější kratší oděvy. Extravagantní střih byl typický pro oblečení 12. a 13. století.³ Typické byly těsné oděvy obepínající tělo⁴, svrchní ošacení (něm. *Sucken*) s odepínatelnými zdobnými rukávy a pláště. Nejčastějšími pokrývkami hlavy byly různé druhy zavítek. V rámci univerzálního gotického stylu se v německých zemích nosilo obdobné odění⁵ jako v dalších

¹ Dějiny Německa. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2022-10-01]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_N%C4%9Bmecka

² Ibidem.

³ KÖHLER, Karl, edited and augmented VON SICHART Emma. *A history of costume: with over 600 illustrations and patterns*. New York: Dover Publications, 1968. ISBN 04-862-1030-8.

⁴ / b্লাউнд vyobrazený v: VON LANDSBERG, Herald, *Hortus Delicarum*, kol. r. 1170, Ehemals Strasburg, Bilbiothek

⁵ / *Codex Manesse*, c. 1304 - 1340, Zürich, nyní v Bibliotheca Palatina, Heidelberg, Signatur: UB Heidelberg, Cod. Pal. germ. bzw. cpg 848

zemích západní Evropy⁶. V 13. století bylo patrné zkrácení a pozvednutí svrchního oděvu⁷, aby se ukázal spodní šat, použití mnoha barev a velkého množství látky⁸, což dokazovalo movitost majitele. Aranžování záhybů a použití kurtoazních gest bylo výsadou vysoce postavených. Pánské oblečení bylo podobné dámskému, ale s menším množstvím tkanin a méně záhyby. Oděvy rozdílných barev se nosily přes sebe a také vzniklo *mi-parti* (rozdělení oděvu na dvě barevně odlišné poloviny).⁹

Štíhlé proporce byly typické pro 14. století. Oděvy se stříhaly těsněji a vlečky, rukávy a špičky bot byly prodloužené podle postavení majitele. Novinkou byl *decollete* (výstřih) a *kruseler*¹⁰ (závoj s řaseným nebo skládaným okrajem). V polovině 14. století se pánské oblečení výrazně měnilo z dlouhého na krátké, ukazující tvar těla nositele. Těsný styl vyžadoval zapínání na knoflíky a knoflíkové dírký obvykle vpředu. Módním výstřelkem byly bohatě zdobené opasky (něm. *dupsing*). V 2. polovině 14. století byly oděvy pánů natolik krátké, že téměř nekryly tělo¹¹. Kabátce byly označovány *lendener*¹² a obvykle byly šity z barvené usně (dle barvy erbu), někdy bez rukávů nebo s velmi krátkými rukávy. Rytíři pod *lendener* nosili druhý kabátec, obvykle z usně, zvaný *wammes* (*wams*, angl. *gambeson*) vpředu otevřený a zapínaný buď na knoflíky nebo šněrováním. *Wams* měl dlouhé rukávy. Přes *wams* se v první dekádě 14. století nosilo dlouhé svrchní oblečení. Později se stejně jako *wams* zkrátilo a zúžilo, takže nakonec se lišil pouze krátkými rukávy. Charakteristickým německým znakem byly malé rolničky a zvonce připojené k nízko položenému opasku či na náhrdelníku ve 14. a zejména v 15. století. V 2. polovině 15. století vyšly z módy a v 16. století je nosili vesničané či blázni.¹³ Boucher shrnul, že pro německé odívání bylo typické náročné dekorování okrajů, např. tvarování prostřihů do dubových listů apod. Z německých zemí se tato móda rozšířila do Francie kolem r. 1430. Též uzavřené pytlaté rukávy oblíbené ve Francii a Benátkách mohly mít německý původ¹⁴. *Heuke* či *henke* byl otevřený půlkruhový plášť zapínaný sponou, později knoflíky oblíbený v 14. a 15. století. Rozšířené byly též uzavřené, obvykle kruhové pláště různých délek (něm. *glocken*). Na nohy muži oblékali nohavice, obvykle vlněné v rozdílných barvách. Kohler udává, že velmi módním bylo mít nohavice šité z *scharlachu*¹⁵, nejjemnější vlny. Nejběžnější barvou pro *scharlach* byla červená, a hnědá, ale bylo možno nalézt i zelenou, modrou či bílou. Později se pravděpodobně název látky stal názvem barvy. Nejtypičtější pokrývkou hlavy byly kápě (*gugel*, *kogel*, *kugel*) mnoha tvarů a velikostí nošené při špatném počasí. *Geknaufte kogeln* byla zapínaná vpředu na knoflíky. Kápě též měly různé dlouhé či tvarované výběžky. Též okraje kápí byly stříhané do špičky nebo lemované látkami jiných barev.¹⁶

Změny na oblečení dam byly zejména kolem krku, v bocích a na rukávech. Spodní byl šněrován vpředu či na bocích (vzadu velmi výjimečně) a velmi těsně vypasován od ramen až pod boky, kde se rozšiřoval vloženými klíny. Byl velmi dlouhý, takže musel být nadzvedáván při chůzi. Rukávy byly úzké zapínané na knoflíky od zápěstí po loket. Svrchní šat měl stejný tvar, byl šit z dražších látek. Měl však kratší těsné rukávy, které od lokte dolů měly ze zadu dlouhé pruhy látky spadající až ke kolenům. Šířka pruhu byla obvykle polovina šířky rukávu.

⁶ BOUCHER a DESLANDRES, s. 180 - NACHTMANNOVÁ, Alena. *Móda v časech kříže*, s. 12

⁷ / Sochy vévody Eckharta a vévodkyně Uty, katedrála Nauberg, 13. století

⁸ / Náhrobek Ulricha z Regensburgu, kol. r. 1290, Schweizerisches Landesmuseum, Zürich

⁹ KÖHLER

¹⁰ / Gramal des Johan von Holzhausen und seiner Gemahlin, konec 14. stol, Frankfurt /M, Dóm

¹¹ / socha na fontáně zvaná „Hansel“, Heilig-Geist-Spital, Nürnberg, kol. 1380, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg – socha rytíře, městský znak, kol. r. 1380, Bodemuseum, Berlín

¹² KÖHLER, s. 179

¹³ KÖHLER

¹⁴ BOUCHER a DESLANDRES, s. 206

¹⁵ KÖHLER, s. 181

¹⁶ KÖHLER

Druhým populárním svrchním šatem od 2. poloviny 14. stol byl *sorket* (*surcotte*) bez rukávů a s hlubokými průramky (*fensterhohle*)^{17 18}.

Na počátku 15. století se pánská móda principiálně nelišila od předchozí, jen některé kombinace byly neobvyklé. Kupříkladu levý rukáv lišil tvarově, materiálově či dekorací od pravého. Střih základního kabátce (něm. *wams*, nyní *scheckeroch*, *schecke*) zůstal obdobný. Rukávy dostaly různé neobvyklé tvary a rozšířily se. Často též byly rukávy delší než ruce a bylo nutno přehrnut konec rukávu (něm. *pieschen*) a měly prostřihy na prostrčení rukou. *Wams* prošel další změnou, zkrácením¹⁹ (něm. *jacket*). Též obvykle měl nízký stojáček, zadní díl mohl být rozšířen a nabrán v pase. V polovině 15. století byly otvory na rukávech velmi široké. Ke konci století byly módní velmi hluboké výstřihy²⁰, až do pasu a široce rozevřené na ramenou, do kterých se vkládaly vsadky²¹. Svrchníkem byl *tappert* (něm. *trappers*, *trapphart*), původně uzavřený oděv s rukávy často lemovanými kožešinou, později nabýval dalších forem. Velmi široký a dlouhý s rukávy byl používán pro významné události, kratší typy s kapucí a otevřením na boku sloužily jako pracovní odění. *Tapert* na čas vytlačil plášť. Další oděvy mimo *tappert* byly používány, ale spíše na ozdobu, přičemž některé měly zajímavá nabírání na dolním okraji. Jiné přesně kopírovaly ramena, přes hrud' byly vycpávané a dole rozšířené klíny. Přes toto se mohl nosit přehoz obdobný jako plášť s velmi krátkými rukávy nebo pouze s průramky. Ke konci století horní třídy společnosti nosily *robe* oblíbenou ve Francii²². Obvykle byla šitá z jemného damašku a měla velmi široké (nebo naopak velmi

úzké) rukávy, často kožešinový límec. Pláště se vrátily do módy v druhé pol. 15. století. Velké polokruhové pláště byly určeny pro slavnosti, běžnější byly krátké půlkruhovitě verze většinou z aksamitu, hedvábí, tenké plsti, vlny a také jemné měkké usně. Další forma pláště měla tvar kruhové výseče, zapínala se provázkem přes hrud'²³. Pro 2. polovinu 15. století byla typický svrchník, šuba (něm. *schaube*). Nohavice s krytím²⁴ a spodky byly mnoha barev a vzorů lemování. Ke konci století začali pánové nosit kalhoty dělené na dolní a horní část, stejně jako ve Francii a Anglii. Nejběžnější pokrývkou hlavy byl klobouk různých tvarů a barev z mnoha materiálů a baret (něm. *barett*).²⁵

Bildteppich mit der Minneallegorie und Spielszenen, so genannter Spieleteppich, cca. 1420, Heidelberg (?), Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, Gew668, Přebzato z

¹⁷ / Biskup z Assisi dává palmovou ratolest sv. Kláře, Nurnberg, kol. r. 1360, Nyní v Metropolitan Museum of Art, New York – Smrt a korunovace sv. Kláry, Nurnberg, kol. r. 1360, Nyní v Germanisches Nationalmuseum, Nurnberg

¹⁸ KÖHLER

¹⁹ / rytina *Standing Couple*, 1480, Der Hausbuchmeister - rytina *Das Liebespaar*, Der Hausbuchmeister, konec 15.století, Kupferstichkabinett Coburg – ŠVÁBSKÁ ŠKOLA, *The Lovers*, kol. r. 1470, The Cleveland Museum of Art, Delia and L.E.Holden Funds, Cleveland

²⁰ / DÜRER, Albrecht, *Selbstbildnis mit Landchaft*, 1498, Museo del Prado, Madrid

²¹ / DÜRER, Albrecht, *Der Spaziergang*, 1496-7, Kupferstichkabinett Coburg

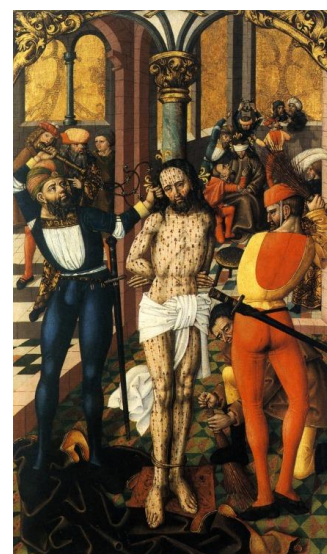
²² / Tapisérie *Bilteppich mit ritterlichen Spielen*, Ausschnitt, Elsass, cca. 1380 – 90, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

²³ / rytina *Das Liebespaar*, Der Hausbuchmeister, konec 15.století, Kupferstichkabinett Coburg - DÜRER, Albrecht, *Selbstbildnis mit Landchaft*, 1498, Museo del Prado, Madrid

²⁴ Dochované podšité krytí nohavic nalezených na hradě Lengberg, No. 01.06, 15.stol

²⁵ KÖHLER

Dámský šat z konce 14. století byl módní i na počátku 15. století. Těsné živůtky a dlouhé rukávy převládly. Extravagantní drahé materiály a zdobení včetně zvonečků, rolniček²⁶ či špiček si vyžádaly mnohé regulace, což nezabránilo jejich používání. Těsný spodní šat se výrazně neměnil po celé 15. století, proměnná byla šířka. Svrchní oděvy byly velmi dlouhé, na počátku století s menším výstřihem, později klesající. V souladu se spodním oděvem se měnila jeho šířka a největší změny se dotkly rukávů, převážně dlouhé visací. Oblíbené byly také dlouhé vlečky²⁷. V druhé polovině 15. století došlo k větším změnám svrchního oděvu, který byl kolem hrudi těsný a často řasený²⁸ a co nejširší směrem dolů. Do středu hrudi a zad byl vkládán široký pruh látky, který byl pečlivě svisle naskládán²⁹. Rukávy byly s oblibou konstruovány na principu hlubokých průramků³⁰ (fr. *grand assiete*). Na konci 15. století došlo, stejně jako v dalších oblastech západní Evropy, k stříhovému oddělení sukně a živůtku.³¹

DURER, Albrecht, *Die Furlegerin mit geflochtenem Haar*, 1497, Gemaldegalerie Berlin, Převzato z <https://cz.pinterest.com/pin/205476801725982828/> Felicitas Tucher,

DURER, Albrecht, *Portrét Felicitas Techer*, 1499, Převzato z <https://www.wikiart.org/en/albrecht-durer/portrait-of-felicitas-tucher-1499>

RAPHON, Hans *Bičování Krista*, 1499, Převzato z https://68.media.tumblr.com/dbb52e46abd2c09e666a16a51b3d24e4/tumblr_mgcdepHDe21qedpp2o1_500.jpg

V 16. století oblasti Spojených provincií a Německa pod vládou císaře plus severské země měly ekonomicky mnoho společného i díky orientaci vzájemnému propojení po moři. Z hlediska odívání je možno pozorovat kromě vlivů italských, francouzsko burgundských,

²⁶ Bildteppich mit der Minneallegorie und Spielszenen, so genannter Spieleteppich, cca. 1420, Heidelberg (?), Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, Gew668, Převzato z <https://www.facebook.com/photo?fbid=10217400783759790&set=pcb.4875778649163762>

²⁷ / ŠVÁBSKÁ ŠKOLA, *Dame mit Spitzenhaube und Schleier*, 1480, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

²⁸ Dochovaný fragment řasení dámského oděvu z nálezů v Lengbergu, Inv. No. 01.04, 15.století - dochovaný fragment dětského oděvu z Lengbergu, 15.století

²⁹ / DÜRER, Albrecht, *Die Furlegerin mit geflochtenem Haar*, 1497, Gemaldegalerie Berlin - TÝŽ, *Eine Nurnbergerin im Tanzkleid*, 1500, Graphische Sammlung Albertina, Wien - TÝŽ, *Eine Nurnberger Jungfrau*, 1501, Öffentliche Kunstsammlung, Basel

³⁰ / jihoněmecká škola, kresba, 1470 – 80, University of Erlangen – dochované fragmenty dámského i dívčího oděvu z Lengbergu

³¹ KÖHLER

španělských také místní.³² V Německu měla italská renesance vliv na jihu, v Norimberku a Augsburgu, které byly centry nového umění. Oděvy v severních regionech byly prolunty tradicí Hanzy ovlivněnou lidmi žijícími na území dnešního Nizozemska. Oděvy na obrazech Cranacha ukazují bohatou výšivku, komplikované pokrývky hlavy a ornamenty, pokračování vlámských a německých stylů nošených na burgundském dvoře 15. století.³³

Na počátku 16. století poměrně dlouho přežíval pozdně gotický styl a jen zvolna do něj pronikaly prvky renesance. Stále byly nošeny těsné kabátce s velkými výstřihy a těsné kalhoty, které mohly být děleny na dolní a horní část. Po r. 1500 nosily měšťanské ženy propracované oděvy s úzkým živůtkem a výraznými rukávy, dlouhou sukní (někdy s vlečkou) a bohatě tvarovanými čepci, často doplněnými závoji (viz. díla Albrechta Dürera).

Německý reformační oděv vznikl jako projev náboženského přesvědčení a byl veřejným přiznáním ideové příslušnosti, ukázkou zdrženlivosti. Reformační oděv získal charakteristický vzhled v době prvního vystoupení Martina Luthera (1517). V německých zemích byl poprvé v historii používán oděv jako charakteristický projev náboženského přesvědčení³⁴. Ve dvacátých letech byly jen menší rozdíly mezi oblečením jednotlivých stavů.

CRANACH Ml, Lucas, připsáno, *Dvojportrét Martina Luthera a Philippa Melanctona*, 16.stol, soukromá sbírka, Londýn, Převzato z [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_\(II\)_-_Martin_Luther_%26_Philipp_Melancthon.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_(II)_-_Martin_Luther_%26_Philipp_Melancthon.jpg)

CRANACH, Lucas, *Lucretia*, 1520s Převzato z <http://jeannedepompadour.blogspot.com.au/2012/03/wrapped-in-fur-first-necessity-then.html>

Oděvy byly typické svou neokázalostí, prostotou, střízlivostí a střídmostí. Zdrženlivostí se vyznačoval především dámský oděv, který měl vyjadřovat počestnost a zbožnost³⁵. Symbolem reformačního odívání později používaným učením se u mužů i žen stala šuba³⁶ (něm. *Schaube*³⁷), široký plášť dle Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic perského původu³⁸, vpředu otevřený většinou ke kolenům s dlouhými širokými rukávy a otočeným šalovým kožesinovým límcem. Tento oděv je srovnatelný se španělskou *ropou*, italskou *zimarro* a pozdně gotickým houplandem. Střízlivou černou variantu používala jen část společnosti. Strohý, neokázalý styl následně zůstal na protestantském severu (např. díla Hanse Holbeina mladšího), kdežto katolický protireformační jih se stal nápadný a okázalý, typický prostřihy, jak je vidět v dílech Lucase Cranacha st.

³² BOUCHER a DESLANDRES, s. 244

³³ Ibidem, s. 246

³⁴ KYBALOVÁ, , *Renesance*

³⁵ Obecně k módě období reformace BOUCHER a DESLANDRES, s. 205 - 210.- KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 54 – 95.- KYBALOVÁ, LAMAROVÁ, HERBENOVÁ, *Obrazová encyklopedie*, s. 153 - 163.- THIEL, *Geschichte des Kostüms*, s. 268 - 309. - LEHNER, Julia. *Die Mode im alten Nürnberg: modische Entwicklung und sozialer Wandel in Nürnberg, aufgezeigt an den Nürnberger Kleiderordnungen*. 1. Nürnberg: Schriftenreihe des Stadtarchivs, 1984. ISBN 978-3874320955.

³⁶ / CRANACH, Lucas, St. *The Feast of Herod*, 1533, Städel Museum, Frankfurt am Main

³⁷ Dochovaná šuba patří k reprezentačnímu oděvu Moritze von Sachsen, cca 1545. Uložena v Rüstammer, Staatliche Kuntsammlungen Dresden, Drážďany – šuba dochovaného oděvu Ferdinanda I. (+1574), Pražský hrad - dochovaná šuba ze sametu uložená v Bayrisches National Museum, Mnichov z 16. století

³⁸ HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC, Bohuslav, *Popis Prahy*, Karla Al. Vinařického Sebrané spisy veršem i prosou, sv. 2, Praha, I.L.Kober, 1875, s. 151

K vzniku výrazné módnosti přispěla mimo jiné i nová společenská vrstva – námezdní vojáci ze Švýcarska a Německa³⁹. Švýcarští žoldnéři (Reisläuferi) byli věhlasní svou službou v cizích armádách. Reisläuferi byli ceněni pro svou sílu hromadného útoku ve velkých čtvercových formacích vyzbrojených dlouhými píkami a halapartnami. Němečtí nájemní pikenýři, landsknechti, cíleně utváření podle Švýcarského vzoru, se nejčastěji pohybovali na území Svaté říše římské. Termín pochází z německého, Land „země“ + Knecht „sluha, pacholek“. Landsknechti na základě benátských, francouzských a španělských prvků vytvořili vlastní styl oblečení, fantastický a nápadný svými oděvy vlajícími a rozstříhanými, často s levou polovinou řešenou jinak než pravou, a porušující oděvní pořádky, ze kterých však měli výjimku, protože císař Svaté Říše Římské, Maxmilián I. jim r. 1503 na Augsburském říšském sněmu dispensem garantoval nosit cokoli se jim líbí, jelikož jejich život byl tak krátký a brutální. Kýbalová prezentovala teorii, že žoldnéři stáli na okraji společnosti a výstředním oděvem si chtěli pozvednout sebevědomí⁴⁰.

Jednotky landsknechtů i Reisläuferů byly v poli nápadné svým propracovaným oděvem. Charakteristickým znakem bylo prořezávání, kdy kabátce měly otvor vpředu, na zádech a zejména na rukávech⁴¹. Otvory byly podloženy látkou kontrastní barvy. Původ tohoto zdobení je nejasný. Tradičně se uvádí, že švýcarští Reisläuferi rozřezali příliš těsné kabátce ukořistěné Burgundánům (1476), aby je příliš netlačily⁴². Ovšem, oděvy byly standardní vojenskou kořistí již po staletí a většina těsných nohavic a kabátů 15. století

nebyla rozřezána. Tvarované otvory usnadňující pohyb v ramenou a loktech je možné vidět nejprve na italských, pak francouzských, německých a švýcarských oděvech od druhé poloviny 15. století až již mezi vojáky, či civilisty. Největšího rozkvětu dosáhlo prořezávání v první čtvrtině 16. století. Bylo několik možností jak prořezávání dosáhnout. Nejjednodušší bylo prosté proříznutí látky; další možností bylo propálení látky horkým železem. Náročnější možností bylo látku prostříhnout a okraje začistit⁴³. Ovšem funkční i ozdobné prostřihy byla známy již ke konci 15. století. Kýbalová prezentovala teorii, že žoldnéři stáli na okraji společnosti a výstředním oděvem si chtěli pozvednout sebevědomí⁴⁴. Módu vojáků převzali bohaté a urozené vrstvy společnosti.

NEGKER, Jost de, *Series: Landsknechte*, cca 1525-30, The British Museum, Inv. No. 1901,0611.6, London, Převzato z https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1901-0611-6

Spodní prádlem byla široká košile (něm. *hemd*)

³⁹ Obecně k odívání námezdních vojáků VON SEGGERN, Birgit. *Der Landsknecht im Spiegel der Renaissancegraphik um 1500-1540*. Bonn, 2003. Disertační práce. Rheinische Friedrich-Willhelms-Universität zu Bonn.

⁴⁰ KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 19 - 20

⁴¹ Dochovaný kabátec reprezentačního oděvu Moritze von Sachsen, cca 1545. Uložen v Rüstkammer, Staatliche Kunstsammlungen Dresden.

⁴² KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 19 - 20

⁴³ Dochovaný oděv vojáka, připsaný Andreasi Wild von Wynigen, druhá pol. 16. století, Bernisches Historisches Museum, Bern, popsáno v FLURY-LEMBERG, Mechthild. s.222 - 231

⁴⁴ KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 19

bohatě nabíraná⁴⁵ kolem krku⁴⁶, dosahující pod zadek a krátké spodky⁴⁷ z lněného plátna, převážně bílé. V letech 1500 až 1510 byly dlouhé kalhoty⁴⁸ (čes. poutivice, něm. *beikleid* nebo *hosen*), rozděleny na dvě části, na horní krátké kalhoty⁴⁹ a punčochy. Používaly se sešité dohromady nebo se svázaly tkanicemi⁵⁰, v teplých dnech bylo možno mít jednu nebo obě punčochy shrnuté. Nedílnou součástí kalhot byl poklopec neboli krytí (něm. *Schamkapsel*) typický pro konec 15. a 16. století. Původně to byla prostá chlopeň, pak silně vycpaná a následně bohatě zdobená okrasa. Krytí⁵¹ mohlo nabývat značné velikosti a vyvolávalo mnohé protesty mravokárců i zákonodárců. Joachim II., kurfiřt braniborský „*dával na ulici mladým lidem uřezáváti v pase kalhoty tak, aby jim spadly. Nebo je dával shánět dohromady a dával jim hrát posměšné písničky.*“⁵² Kolem R. 1553 vznikl nový typ kalhot, plundry⁵³ (něm. *plunderhose*). Jednalo se kombinaci kalhot španělských a rozevlátého lancknechtského stylu, kdy díky velkému množství látky (až 9 m) se tvořily rozměrné pytle v délce ke kolenům. Na počátku 17. století byly vystřídány kalhotami pod kolena (něm. *schlumphose*).⁵⁴

Krátký kabátec (něm. *wams*) se vyznačoval velkým výstřihem, štíhlým pasem a velmi širokými a bohatě vycpanými rukávy, které měly sloužit jako určitá ochrana i v boji. Kabátec musel být těsný a zapnutý kolem hrudi, v opačném případě těžké rukávy stahují oděv z ramen. V horkých dnech bylo možno využít toho, že kabátec byl přivázaný k nohavicím, samotný kabátec sundat z ramen a nechat volně viset vzadu kolem pasu. Druhá dobová varianta wamsu měla velmi hluboký a široký výstřih dosahující až do pasu. Do výstřihu se přivazoval tzv. *brustfleck*, vsazka poskytující ochranu hrudníku. V první polovině 16. století začal být nošen kabátec⁵⁵ označený jako *faltrok* (něm. *faltrock*, *paltrock*), který mohl zastupovat wams nebo se oblékat na něj.⁵⁶

Vesta (něm. *lederwams*⁵⁷) s náramenicemi, byla spíše typická pro lancknechty, byť ani mezi Reisläufery nebyla výjimkou. Byla vytvářena z usně a poskytovala lehkou ochranu těla i oděvu proti řezným ranám. Rytiny zachycují dva typy vest. Jedna byla krátká varianta či

⁴⁵ Dochovaný fragment košile z Alpirsbach Monastery, datovaný do 16.století – Dochované fragmenty košil nalezených na hradě Lengbergu z 15. a 16.století - Dochovaná košile Nila Sturesa zavražděného r. 1567, uložená v katedrále v Uppsale, Švédsko.

⁴⁶ / HOLBEIN, Ambrosius, *Portrét muže* – HOLBEIN, Hans, *portrét muže v červené čapce (Man in a Red Cap)*

⁴⁷ / pánské spodky např. CRANACH, Lucas, St. *The Crucifixion*, c. 1500, Kunsthistorisches Museum, Vienna, Gemäldegalerie – DÜRER, Albrecht, *The Men's Bath*, 1497 - dámské spodky např. Boccacio, *De Claris Mulieribus* (German version), 1487 - VAN MECKENEM, Israhel, *The World Turned Upside Down*, konec 15. století

⁴⁸ Dochované dlouhé lněné kalhoty starého střihu z 1. třetiny 16. stol. FINGERLIN, Ilse, Textil- und Lederfunde, in: Alpirsbach. Zur Geschichte von Kloster und Stadt, Bd. 2, hrsg. v. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, Stuttgart 2001, s. 715–817.

⁴⁹ Dochované kalhoty oděvu Andrease Wild von Wynigen, z let 1520-1550, Bernisches Historisches Museum, Bern - dochované pletené kalhoty patřící Augustovi von Sachsen (1552-55). Rüstammer, Staatliche Kuntsammlungen Dresden. – dochované krátké nohavice Svanta Sturesa zavražděného r. 1567, uložené v katedrále v Uppsale, Švédsko.

⁵⁰ / CRANACH, Lucas, St., *The Martyrdom of St Catherine*, c. 1505, A Dunamelléki Református Egyházkerület Raday Guyjtemény, Budapest

⁵¹ Krytí dochovaných kalhot reprezentačního oděvu Moritze von Sachsen, cca 1545. Uloženo v Rüstammer, Staatliche Kuntsammlungen Dresden.

⁵² Celý odstavec KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 57

⁵³ Dochované oděvy Erika, Nila a Svanta Sturesových zavražděných r. 1567, uložené v Uppsale, Švédsko. – Dochované plundry čili kalhoty pytlaté z r. 1620. In. KÖHLER, History of costumes. – vyobrazení AMAN, Jost, *Der Schneider*, Das Standebuch, 1568, Privátní sbírka

⁵⁴ KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 57

⁵⁵ Dochovaný oděv Moritze von Sachsen, který měl oblečen na své svatbě s Annou Dánskou v r. 1548. Uložen v Rüstammer, Staatliche Kuntsammlungen Dresden, Drážďany.

⁵⁶ KYBALOVÁ, *Renesance*, s. 57

⁵⁷ Rytina, G.279, Ro 1255, *Master or ordance*, Wien, tisk Niclas Meldemann - HOPFER, Daniel, *Landsknecht & His Wife*, cca 1470-1536

lederwams do pasu vpředu prodloužený o chlopně kryjící stehna. Chlopně bylo možno zavázat řemínkem zezadu kolem steh, aby nepřekážely pohybu. Klopy vesty se také často překládaly přes sebe a ochraňovaly tak břicho vojáka.

Důstojníci nosili *waffenrock*⁵⁸, tedy svrchník s širokou suknicí dosahující ke kolenům a širokými tříčtvrtečními rukávy. Většinou se zapínal na levé straně a byl vyroben z kvalitní vlněné látky, na okrajích byl lemovaný širokým pruhem odlišné látky. Rytiny také ukazují svrchníky z aksamitu.

V této době existovaly tři základní typy ochrany nohou. První byly praktické a pohodlné boty dosahující nad kotníky, s širokou a pohodlnou špičkou, podobné obuvi tehdejších vesničanů, spínané třemi řemínky. Druhou možností byly tzv. „*Kuhmäule*“, volské tlamy, což byla kotníčková obuv s velmi širokou špicí, spínaná jedním řemínkem. Šviháci si nechali prostříhat i špice obuvi. Třetím a nejčastěji zobrazovaný typem je nízký střevíc s širokou špicí, vystřižený tak, že sotva kryje prsty. K noze se mohl přivazovat řemínkem. Tato obuv není příliš praktická do náročného terénu nebo při rychlém pohybu⁵⁹. V letních měsících byly též používány sandály.

A) CRANACH, Lucas the Elder, *Portraits of Henry the Pious, Duke of Saxony and his wife Katharina von Mecklenburg*, 1514, Gemäldegalerie, Dresden, Převzato z http://www.wga.hu/html_m/c/cranach/lucas_e/11/06henry.html; B) Komplexní rekonstrukce oděvu švýcarského žoldnéře z r. 1520 šitá podle kresebné rekonstrukce G. Embletona. Autor Hřibová, Hřib, foto Hřibová; C) Komplexní rekonstrukce oděvu Reislaufera inspirovaná rytinami Urse Grafa, Niklase Stara, Hanse Sebalda Behama a Daniela Hopfera (cca 1520-1530). Autor Hřibová, Hřib, foto Hřibová; D) Komplexní rekonstrukce oděvu landsknecht inspirovaná rytinami Daniela Hopfera (cca 1530). Autor Hřibová, Hřib, foto Hřib

Přes vnitřní čapku (něm. *kalotte*) s dlouhými chlopněmi kolem uší žoldněř nasazovali extravagantní barety, (něm. *tellerbarret*⁶⁰) bohatě zdobené peřím. Ozdoby byly z pštrosího peří (přelom 15. a 16. stol), které si Švýcaři, nejčastěji důstojníci a praporečníci, připevňovali na čapky a turbany. Pštrosí peří sice nosili i někteří lancknechti, ale byla to typicky švýcarská ozdoba⁶¹. Kromě peří byly také oblíbené různé kovové medailony našité jako ozdoby. Mimo funkce estetické plnil baret i funkci praktickou, chránil oči před nadměrným slunečním svitem.

⁵⁸ / MEISTER HANS (ŠKOLA CRANACHA), *Das neunte Gebot*, 1529, Staatliches Kunstsammlung, Dresden - Hofkleiderbuch (Abbildung und Beschreibung der Hof-Livreen) des Herzogs Wilhelm IV. und Albrecht V. 1508-1551, BSB Cgm 1951, München, BSB-Hss Cgm 1951

⁵⁹ EMBLETON, G. A. *Oděv a zbroj vojáka ve středověku: znovuzrozené v barevných fotografiích*. Vyd. 2. Praha: Fighters Publications, c2007. ISBN 978-80-86977-20-1.

⁶⁰ Dochovaný baret Christopa Kresse, cca. 1530, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, inventory #T 3784

⁶¹ EMBLETON

Urs Graf často zobrazoval, či spíše karikoval lancknechty s mohutným knírem, Reisläufery s velkým plnovousem a francouzské verbíře zobrazil s hladce oholenou tváří. Mimo Francouze, oblečeného do drahého, téměř šlechtického oděvu, který má rovné vlasy zastřižené ve výšce brady, vojáci obou kontingentů mají vlasy z praktických důvodů ostříhány na krátko. Vysoce postavení důstojníci mohli také nosit kolem krku velké řetězy s přívěšky a prsteny. Zvláště výstřední hejsci mohli také nosit náušnici.

Součástí vojska byl tzv. trén, což byly osoby, které se většinou neúčastnily boje přímo, ale např. transportovaly vojenské vybavení, jídlo apod. V trénu byly ženy, děti a někteří řemeslníci. Oděvy žen doprovázejících vojáky se skládaly z: *von Seggern hemd* (košile) či *halshemd* (košile s vysokým stojacím límcem) ušité z lněného plátna a v případě dražších provedení ozdobně nabírané kolem krku. Dále *kleid* (šaty) či *rock* (*Ärmelrock*), což byla nejčastější označení pro oděvy sestávající se z jednoho spojeného kusu^{62 63}. Rock měl těsný živůtek zdobený barevně odlišnými pruhy našité látky. Živůtek se spínal ve středu hrudi šněrováním nebo na háčky a očka. Sukně byla v pase nabíraná do bohatých skladů a na dolním konci mívala našité dva ozdobné pruhy. Nejčastěji používané látky byly vlněné, ale několik dřevorytů naznačuje i využití brokátových textilií na živůtky. Sukně bývala podkasaná v pase pomocí opasku. Otvor sukně vpředu se nechával otevřený a mohl se po podkasaní používat jako kapsa. Na rozdíl od mužských protějšků, ženy trénu měly málokdy složitě řešené prostřihávané rukávy, nejčastěji měly prostřihy kolem loktů či ramen. Jejich oděvy byly prostší v porovnání s mužskými. Zástěra (něm. *Schurz*) byla běžně nošena jak pracujícími ženami, tak i urozenými v mnoha variantách. Kolár (něm. *Goller*), tedy krátký teplý svrchníček kryjící horní polovinu hrudi, se používal v chladných dnech. Jeho součástí mohl být stojací límec. Spínal se na knoflíčky pod krkem anebo na dolním konci a kolem krku se nosil otevřený. Goller používaly ženy všeho sociálního postavení v první polovině 16.století.⁶⁴ Oděvní příkazy dovozovaly ženám střední třídy na goller použít látky luxusnější než na ostatní kusy šatníku. Nejčastěji byl ušit z vlněné látky, ale známy jsou vyobrazení s brokátovou či aksamitovou variantou. Svrchní materiál byl podložen lněnou textilií či někdy také kožešinou. Okraje byly často lemovány jedním nebo dvěma kontrastními pruhy látky. Punčochy byly nejčastěji šité z tenčí vlněné látky. Další, náročnější, možností bylo pletení⁶⁵. Punčochy byly buď jednobarevné nebo např. dvoubarevné s podélnými pruhy. Kolem nohy se upevňovaly pomocí podvazku, pruhu látky ovázaného pod kolenem. Střevíce, tzv. *Kuhmaleshuhe* (kravské huby) získaly toto označení pro specifický tvar ploché špice. Dřevoryty ukazují, že střevíce byly i dvoubarevné, vnější okraj byl tmavý (typicky černý) a vnitřní část světlá, bílá, někdy zdobená prosekáváním. Střevíc se mohl stahovat na nártu pomocí malého pásku spínaného na boku nebo zavázaného na mašličku.

Pro ženy v německých zemích byly charakteristické copy (něm. *Zöpfe*) dosahující pod zadek. Nedá se předpokládat, že všechny ženy měly dostatečně bohaté vlasy pro takové účesy a mohly používat cizí vlasy nebo náhrady. Falešný cop vytvořený ze spletených vycpaných textilních válečků je ve sbírkách Allgäuer Landesmuseum, Kempten (15 - 16.stol). Copy stočené okolo temene hlavy mohl pomoci přidržovat pruh látky. Jednotlivých typů pokrývek hlavy (něm. *Kopfbedeckungen*) bylo velké množství. Nejčastěji zobrazovaná varianta obsahovala přes účes nasazenou bílou lněnou čepičku (něm. *wulsthaube*⁶⁶) překrytou lehkou, nejčastěji lněnou látkou, na způsob závoje (něm. *steuchlein*). Některé ženy přes *wulsthaube*

⁶² Střih *Meisterstückbuch der Schneiderzunft zu Schwabach*, uložený v Berlin Staatliche Museen, Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Kunstbibliothek, Lipp Oz 247, f. 30

⁶³ ZANDER-SEIDEL, Jutta. *Textiler Hausrat, Kleidung und Haustextilien in Nürnberg von 1500-1650*. 1. Munchen: Dt. Kunstverl, 1990. ISBN 3-422-06067-7.

⁶⁴ ZANDER-SEIDEL

⁶⁵ dochovaný pár pletených punčoch z r. 1548. Rüstammer, Staatliche Kuntsammlungen Dresden, In. No. i 0004.04

⁶⁶ / DÜRER, Albrecht, *Still Life with Apron, Desk & Inkwell*, 1512-1514

nosily barret (něm. *Schlappe*). Kolem poloviny 16. století se původní rozměrné barety (něm. *Tellerbarett*⁶⁷) mění na menší a měkčí pokrývky hlavy s užší krempou.

ALTDORFER, Albrecht, ca. 1480-1538, Triumph of Maximilian

G.1214 Musketeer and Wife c.1535 The German single-leaf woodcut, 1500-1550, Max Geisberg; rev. and edited by Walter L. Strauss, New York: Hacker Art Books, 1974.

Edhard Schoen G.1235-1238. Detail – Army Train 1532 The German single-leaf woodcut, 1500-1550, Max Geisberg; rev. and edited by Walter L. Strauss, New York: Hacker Art Books, 1974.

G.270 Ženy a darebáci (c. 1530, *The German single-leaf woodcut*, 1500-1550, Max Geisberg; rev. and edited by Walter L. Strauss, New York: Hacker Art Books, 1974.).

Německé země byly nejednotné a v jednotlivých regionech se oděvy odlišovaly. Portréty Lucase Cranacha st. ukazují svrchní oděvy⁶⁸ převážně saských šlechtických dam, velmi těsné a často odvážně dekoltované živůtky s množstvím širokých zlatých řetězů, rukávy mnohonásobně příčně stažené od ramen až k zápěstí. Bohaté prostřihání rukávů bylo typické pro tuto oblast. Výstřih tohoto typu oděvu mohl nabývat mnoha tvarů, obdélníkový či tvaru širokého U dosahující až do pasu, trojúhelníkový dosahující do pasu i níže, tvaru U dosahující pod prsa. Dochovaným dokladem této módy jsou plastické výšivky z říčních perel na brokátovém pozadí, doplněné stříbrnými a zlacenými aplikacemi a polodrahokamy na bočních křídlech Hasištejnského oltáře⁶⁹. Naproti tomu švábské výstřihy v letech 1480 – 1510 byly tvarovány do kapky⁷⁰. Specifické sukně skládané do pravidelných tvarovaných záhybů mohly být dělené na dlouhé lichoběžníkové díly⁷¹. Oděvy, zejména sukně, byly výrazně zdobený našitými pruhy nákladných látek (něm. *verpräm*, *verprämi*⁷²). Svrchní oděv mohl také mít vysoký stojatý límec. Nezbytnou součástí byla bohatá nabíraná košile zdobená výšivkou přes vrapy⁷³. Na košili byly oblékány spodní šaty⁷⁴ nebo, jak dokumentují dobové inventáře⁷⁵, vsadka⁷⁶ do

⁶⁷ / G.1214 Musketeer and Wife c.1535 The German single-leaf woodcut, 1500-1550, Max Geisberg; rev. and edited by Walter L. Strauss, New York: Hacker Art Books, 1974.

⁶⁸ Dochovaný oděv Anny Jagelonské, Pražský hrad. Ovšem jeho rekonstrukce je sporná. LUTOVSKÝ, Michal a Milena BRAVERMANOVÁ. *Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů*. Praha: Libri, 2007. Archeologie, geografie, historie a pomocné vědy historické. ISBN 978-80-7277-228-5.

⁶⁹ Oltář objednal roku 1522 kardinál a mohučský arcibiskup Albrecht Braniborský u krumplíře Hanse Plocka. Plock vytvořil boční křídla, nejstarší součást oltáře, se scénou Zvěstování Panně Marii ve stylu německého renesančního malíře Lucase Cranacha. Hasištejnský oltář, Lobkovická sbírka, zámek Nelahozeves.

⁷⁰ / NEZNÁMÝ MALÍŘ Z OBLASTI ULMU, *Portrét Ursuly Greckin*, 1500, lokace neznámá – PART, Hans, Babenberger Stammbaum, 1489 – 1492, Stift Klosterneuburg.

⁷¹ Střihová kniha z Mostu, ŠIMŠA 2013, *Kniha krejčovských střihů*.

⁷² Střihová kniha z Leonfeldneru, f. 36, BARISCH, Katrin a Marion MCNEALY. *Drei Schnittbucher: Three Austrian Master Tailor Books of the 16th Century*. 1. Nadel und Faden Pre.ss, 2015. ISBN 978-0692472453.

⁷³ Dochovaná košile Marie Habsburské, Nemzeti Muzeum, Budapest

⁷⁴ Pracující ženy v oděvech bez rukávů znázorněné v dílech: CRANACH, Lucas, *The Fountain of Youth*, Staatliche Museen, Berlin. – ALTDORFER, Albrecht, *Recovering the Body of San Sebastian* – ALTDORFER, Albrecht, *Susanna in the Bath and the Stoning of the Elders*, Alte Pinakothek, München – CRANACH St. Lucas, *David and Bathsheba* – ANONYM, *Geburt Mariens*, *The Birth of Mary*, 1515 – 1525.

hlubokého výstřihu (něm. *brustfleck* nebo *brusttuch*⁷⁷) s ozdobným pruhem (něm. *borte*). Přes živůtek bylo možno dát tzv. *koller*, původně límec zakrývající velký výstřih⁷⁸, později jupka bez rukávů. Dalšími svrchními oděvy byly pláště či šuby⁷⁹ shodných střihových principů jako mužské. Ženy vyznávající reformaci objevily novou cnost, zdůraznění úlohy hospodyně a nosily zástěru nejen na práci, ale i jako součást vycházkového oděvu a na opasku zavěšené velké mešce, klíče, přístroje, nůžky, kartáče na čištění oděvů⁸⁰ atd. Mnoho žen nosilo bílé vyztužené roušky, někdy položené přes rozměrné čepce⁸¹. Šlechtičny volily barety s pštosím peřím ve spojení s *calotte* či sítkou ze zlatého dracounu.

CRANACH, Lucas, st. *St. Catherine of Alexandria*, Převzato z <https://uk.pinterest.com/pin/303922674831611561/>

CRANACH, Lucas, st. *Lucretia*, c. 1520s, Převzato z <http://jeannedepompadour.blogspot.com.au/2012/03/wrapped-in-fur-first-necessity-then.html>

SCHAFFNER Martin, Painted tablet, 1533, Převzato z <http://jeannedepompadour.blogspot.com.au/2012/03/wrapped-in-fur-first-necessity-then.html>

CRANACH, Lucas, st. *Portrait of a woman*, 1539, Převzato z <http://jeannedepompadour.blogspot.com.au/2012/03/wrapped-in-fur-first-necessity-then.html>

Německý region Vestfálsko byl v severovýchodní části dnešního Německa a patřila do něj města Kleve a Kolín. V průběhu století se hranice měnily a po jistou dobu do něj patřilo i Frísko a část Saska. Oděvy zachycené Joostem van Clevem⁸² z počátku 16. století vykazují vlámské vlivy, či případně obdobné znaky jako francouzské i anglické oděvy – dlouhé široké rukávy podložené kožesinou a lichoběžníkové výstřihy. V oblasti Kolína byly v 30. a 40. letech charakteristické výrazně tvarované, široké, velmi zdobené čepce umožňující vidět spletené copy, často v oranžových odstínech, široké opasky s velkými sponami a dlouhými

⁷⁵ Inventář Ursuly Spengler (+1529) obsahoval několik *brusttuchlein* a *brusttuch* se zlatými kusy; 1 *brusttuch* se zlatem v ceně 12 phenigů byl v inventáři Heleny Schlaudersbach (+1554) a mnohé další v ZANDER-SEIDEL, Jutta. *Textiler Hausrat, Kleidung und Haustextilien in Nürnberg von 1500-1650*. 1. München: Dt. Kunstverl., 1990. ISBN 3-422-06067-7., s. 149 - 150.

⁷⁶ / CRANACH st. Lucas, *Suicide of Lucretia*, Houston Gallery of Fine Art, Houston - CRANACH st. Lucas, *Suicide of Lucretia*, neznámá lokace.

⁷⁷ ZANDER-SEIDEL 1990, s. 149 - 150.

⁷⁸ Dochovaná náprsenka, kolem r. 1560. Hällische-Fränkische Museum. Schwäbisch Hall, Německo.

⁷⁹ / KRELL, H. *Anne of Saxony*, 1551, Gemaldegalerie, Dresden.

⁸⁰ SACHS, Hans a Jost AMMAN (il). *Eygentliche Beschreibung aller Stände auff Erden, hoher und nidriger, geistlicher und weltlicher, aller Künsten, Handwercken und Händeln*. 1. Frankfurt am Main, 1568.

⁸¹ Dochovaný čepce Anny Jagelonské, Pražský hrad.

⁸² / CLEVE, Joos van, *Bildnis einer Frau*, Alte Pinakothek, Acss. No. W.A.F. 1520-25 - CLEVE, Joos van, *Portrait of Margarethe Boghe*, 1520

rukávy⁸³. Typické bylo zdobení rukávů pomocí našitých pruhů látek (např. aksamitových či brokátových) v kontrastních barvách a nošení náprsenky⁸⁴. Oděvy bavorských dam byly v porovnání s oděvy saskými a vestfálskými typy méně výrazné, ležící mezi oběma styly⁸⁵.

A) CRANACH. Lucas St., *David a Bathsheba*, 1534, soukromá sbírka, Převzato z https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5f/Lucas_Cranach_d.%C3%84.-David_und_Bathscha_%281534%29.jpg; B) Komplexní rekonstrukce oděvu šitá podle scény *David a Bathsheba*; Autor Hřibová, Hřib, foto Tomašíková C) Komplexní rekonstrukce oděvu šitá podle vyobrazení *Judity s hlavou Holoferna* od Lucase CRANACHA staršího (1530, Dickinson Gallery), Autor Hřibová, Hřib, foto Hřib; D) Komplexní rekonstrukce oblečení ženy do vojenského tábora je inspirováno grafikami ve vlastnictví Germanisches Nationalmuseum, Norimberk (Inv.č. H 503, H 501, H 409), které pochází z třicátých let 16. století. Autor Hřibová, Hřib, foto Hřib

V bohatých kruzích dvorů⁸⁶ a obchodníků⁸⁷ po r. 1550 vliv hrála i španělská móda^{88, 89}.
⁹⁰ Dle názoru Kybalové⁹¹ měla španělská móda vliv na německý oděvní styl spíše v dámském oděvu, kdy ženy přijaly kabátce⁹², okruží, čepce, barety a modifikaci svrchníku typu ropa

⁸³ / BRUYN, St. Barthel, *Margarethe von Aich*, 1540, Museum of Fine Arts, Boston - BRUYN, St. Barthel, *Portrét ženy*, 1533, Metropolitan Museum of Art, New York - BRUYN, Ml. Barthel, *Portrait of a Woman of the Sloggin Family of Cologne*, 1557, Metropolitan Museum of Art, New York

⁸⁴ / BRUYN, Abraham de, *Omnium Pene Europae, Asiae, Africae atque Americae Gentium Habitus*, Joos de Bosscher, 1580, Metropolitan Museum of Art, New York, Asc. No. 21.44(63)

⁸⁵ / BRUYN, Barthel, *Ursula Rudolph*, 1528, Museo Nacional Thyssen-Bornemisza, Madrid, N° INV. 37 (1933.2) – BEHAM, Barthel, *Portrét Anny Scheit v červeném a černém oděvu*.

⁸⁶ Dochovaný oděv typu jubón a sayo hraběte Stubenberga (1543-1575), uložený v Universalmuseum Joanneum, Graz - dochovaný dvorský kabátec Christiana I., z konce 16. století, Dresden Historical Museum – vyobrazení AMMAN, Jost, *Nürnbergischer Geschlechterbraut mit zwei Ratsherren*, 1577, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

⁸⁷ Dochovaný oděv Junkera von Bodgg (1599-1637) z let 1600 - 1610. Landesmuseum Zurich

⁸⁸ Dochovaný oděv Dorothee Sabiny von Neuburg (+1598), včetně nejstaršího dosud známého korzetu, Bayerisches Nationalmuseum, München – dochovaný oděv Kathariny zur Lippe z r. 1600 je ve sbírkách Lippisches Landesmuseum, Detmold.

⁸⁹ BOUCHER a DESLANDRES, s. 246

⁹⁰ / CRANACH, Ml, Lucas, *Portrét kurfiřta Augusta von Sachsen*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Wien, Inv. No. 3252 – TÝŽ, *Portrét Anny von Dänemark, manželky Augusta*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Wien, Inv. No. 3141 – TÝŽ, *Portrét prince Alexandera*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Wien – TÝŽ, *Portrét princezny Elisabeth*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Wien – TÝŽ, *Portrét prince Christiana* - TÝŽ, *Portrét princezny Marie*, 1565, Kunsthistorisches Museum, Wien – STIMMER, Tobias, *Holzschnitt*, 2. pol. 16.stol, Grafische Sammlung Albertina

⁹¹ KYBALOVÁ, *Renesance*

⁹² Dochovaný kabátec bez rukávů s výraznými náramenicemi z let 1580-1600, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, T 832 – MALEREI AUF LEINWAND, *Portrét princezny Augusty von Danenmark*, 1596, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

s krátkými rukávy a výrazně nabranou hlavicí rukávů⁹³. V pánských oděvech byly nošeny kabátce⁹⁴, krátké pláště⁹⁵ a okruží⁹⁶, došlo ke zkrácení dlouhého svrchníku označovaného jako šuba, ale široké kalhoty (něm. *plunderhosen*) zůstaly dle lokálního vzoru⁹⁷. Španělská katolická móda měla v protestantských německých zemích provinční měšťanský charakter.⁹⁸ Změny módního odívání od landsknetského reformačního ke španělskému stylu dokumentuje nejstarší módní kniha z bohatého vlnářského města Augsburgu, ve které se nechal Matthäus Schwarz, hlavní účetní Fuggerů, pravidelně zpodobňovat mezi lety 1520 – 1560⁹⁹.

BRAUN a HOGENBERG, *Civitates Orbis Terrarum* I 28, Date: first Latin edition of volume I was published in 1572, Dresden, Převzato z: http://historical-cities.huji.ac.il/germany/dresden/maps/braun_hogenberg_I_28_1.html

⁹³ Dochovaná ropa z roku 1560-90 uložená v Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, T 3617, k ní spodní oděv a přivazovací rukávy

⁹⁴ Dochovaný kabátec z let 1580 – 1600, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, T 4256 – dochovaný kabátec z let 1600 -10, tamtéž, T, 1635 – svrchní kabátec z usně (1580 – 1610), tamtéž, T 27

⁹⁵ Dochovaný červený aksamitový plášť z let 1560-80, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, T 1592 – cestovní plášť typu fieltro del camino Stephana III. Prauna, z roku 1571, Tamtéž, T 550 – krátký dochovaný plášť z let 1600 – 20, tamtéž, T 812

⁹⁶ Dochovaná okruží kolem r. 1600, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg T 833 a T 2061

⁹⁷ / AMMAN Jost, *Nürnbergischer Geschlechterbrautigam mit zwei Knaben*, 1577, Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

⁹⁸ KYBALOVÁ, *Renaissance*

⁹⁹ SCHWARZ, Matthäus, Veit Konrad SCHWARZ, Ulinka RUBLACK, Maria HAYWARD a Jenny TIRAMANI. *The first book of fashion: the book of clothes of Matthäus & Veit Konrad Schwarz of Augsburg*. New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, 2015. ISBN 978-0-85785-768-2.